

ΦΡΙΝΤΡΙΧ ΝΙΤΣΕ

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΛΟ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΚΟ

ΠΡΕΛΟΥΔΙΟ ΣΕ ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ

ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ

Μετάφραση
Ζήσης Σαρίκας

ΠΑΝΟΠΤΙΚΩΝ

Η θέληση για αλήθεια, που εξακολουθεί να μας παρασύρει σε πολλά τολμηρά εγχειρήματα, αυτή η περιφημη φιλαλήθεια, για την οποία όλοι οι φιλόσοφοι μέχρι τώρα μίλησαν με σεβασμό: πόσα ερωτήματα δεν έχει ήδη βάλει μπροστά μας αυτή η θέληση για αλήθεια! Πόσα παράξενα, ενοχλητικά, αμφίβολα ερωτήματα! Αυτό είναι ήδη μεγάλη ιστορία – και όμως φαίνεται σαν να άρχισε τώρα; Είναι περίεργο αν γίνουμε στο τέλος δύσπιστοι, αν χάσουμε την υπομονή μας, αν στραφούμε με ανυπομονησία μακριά; Είναι περίεργο αν μάθαμε κι εμείς απ' αυτή τη Σφίγγα¹² να ρωτάμε; Ποιος είναι τάχατε αυτός που μας θέτει εδώ ερωτήματα; Τι είναι, αλήθεια, αυτό που μέσα μας θέλει «την αλήθεια»; – Σταματήσαμε πράγματι για πολύ καιρό μπροστά στο ερώτημα της καταγωγής αυτής της θέλησης – ώσπου σταματήσαμε τελικά εντελώς μπροστά σε ένα ακόμη πιο θεμελιώδες ερώτημα. Ρωτήσαμε για την αξία αυτής της θέλησης. Με την προϋπόθεση πως θέλουμε την αλήθεια: γιατί όχι την αναλήθεια; Και την αβεβαιότητα; Ακόμη και την άγνοια; – Το πρόβλημα της αξίας της αλήθειας στάθηκε μπροστά μας – ή μήπως σταθήκαμε εμείς μπροστά σ' αυτό το πρόβλημα; Ποιος από μας είναι εδώ Οιδίποδας; Ποιος Σφίγγα¹³; Καταπώς φαίνεται, πρόκειται για μια συνάντηση ερωτημά-

των και ερωτηματικών. – Και, πρέπει να το πιστέψετε, έφτασε στο τέλος να μας φαίνεται πως το πρόβλημα αυτό δεν τέθηκε ποτέ πριν – πως είμαστε εκείνοι που το είδαν πρώτοι, που έριξαν πάνω του τα μάτια τους, που το τόλμησαν; Γιατί εμπεριέχει ένα τόλμημα¹⁴, και ίσως να μην υπάρχει μεγαλύτερο τόλμημα απ' αυτό.

2

«Πώς μπορεί να γεννηθεί κάτι από την αντίθεσή του¹⁵; Για παράδειγμα, η αλήθεια από την πλάνη; Ή η θέληση για αλήθεια από τη θέληση για εξαπάτηση; Ή η ανιδιοτελής πράξη από την ιδιοτέλεια; Ή η καθαρή φωτεινή ματιά του σοφού από τη σφοδρή επιθυμία/απληστία; Μια τέτοια καταγωγή είναι αδύνατη όποιος την ονειρεύεται είναι τρελός, και μάλιστα κάτι χειρότερο: τα πράγματα ανώτατης αξίας πρέπει να έχουν μια άλλη, δική τους καταγωγή – δεν μπορούν να βγαίνουν από αυτό τον πρόσκαιρο, σαγηνευτικό, παραπλανητικό, ισχνό κόσμο, απ' αυτό το ανακάτεμα επιθυμιών και ψευδαισθήσεων! Στη μήτρα του Είναι, στο άφθαρτο, στον κρυμμένο θεό, στο «πράγμα καθ' εαυτό»¹⁶ – εκεί πρέπει να βρίσκεται η αιτία τους και πουθενά αλλού!» – Αυτός ο τρόπος κρίσης αποτελεί την τυπική προκατάληψη με την οποία αναγνωρίζονται οι μεταφυσικοί όλων των εποχών: αυτός ο τρόπος αξιολόγησης βρίσκεται στο υπόβαθρο όλων των λογικών τρόπων ενεργείας τους: απ' αυτή τη δική τους «πίστη» ξεκινούν και πασχίζουν για τη «γνώση» τους, για κάτι που στο τέλος βαφτίζεται επίσημα «η αλήθεια». Η θεμελιώδης πίστη των μεταφυσικών είναι η πίστη στις αντι-

θέσεις των αξιών. Δεν συνέβη ούτε στους πιο προσεκτικούς απ' αυτούς να σταθούν και να αμφιβάλλουν εδώ στο κατώφλι – πράγμα που ήταν όμως αναγκαίο να κάνουν περισσότερο από καθετί άλλο: ακόμη κι αν είχαν τάξει στον εαυτό τους «*de omnibus dubitandum*»¹⁷ [να αμφιβάλλουν για τα πάντα]. Γιατί μπορεί κανείς να αμφιβάλλει, πρώτον, αν υπάρχουν γενικά αντιθέσεις, και δεύτερον, αν εκείνες οι λαϊκές εκτιμήσεις¹⁸ αξιών και αντιθέσεις αξιών, στις οποίες αποτύπωσαν τη σφραγίδα τους οι μεταφυσικοί, δεν είναι ίσως μόνον αξιολογήσεις πρώτου πλάνου, μόνο προσωρινές προοπτικές, ίσως ακόμη οι προοπτικές από μια γωνία, ίσως από κάτω, σαν να ήταν προοπτικές βατράχου, για να δανειστώ μια έκφραση που χρησιμοποιούν οι ζωγράφοι. Παρ' όλη την αξία που μπορεί να αποδίδουν στο αληθινό, το γνήσιο, το ανιδιοτελές, μπορεί να είναι δυνατό το να πρέπει να αποδοθεί στη φαινομενικότητα, στη θέληση για εξαπάτηση, στην ιδιοτέλεια και στη σφοδρή επιθυμία μια αξία πιο υψηλή και πιο βασική για κάθε ζωή¹⁹. Μπορεί ακόμη να είναι δυνατό αυτό που αποτελεί την αξία αυτών των καλών και αξιοσέβαστων πραγμάτων να είναι ακριβώς το ότι είναι επιδέξια συνδεμένα, μπλεγμένα, αγκιστρωμένα, ακόμη και ταυτόσημα, με εκείνα τα άσχημα, φαινομενικά αντίθετα πράγματα. Ίσως! – Ποιος θέλει όμως να ασχοληθεί με τέτοια επικίνδυνα «ίσως»; Για κάτι τέτοιο πρέπει να περιμένουμε την έλευση ενός νέου είδους φιλοσόφων, που θα έχουν γούστα και κλίσεις αντίθετες και διαφορετικές από τους προκατόχους τους – φιλοσόφων του επικίνδυνου «ίσως» με κάθε έννοια. – Και μιλώντας με κάθε σοβαρότητα: βλέπω να έρχονται ήδη αυτοί οι καινούριοι φιλόσοφοι.

3

Αφού παρακολούθησα από κοντά τους φιλόσοφους και διάβασα ανάμεσα στις γραμμές τους²⁰ για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, λέω στον εαυτό μου: το μεγαλύτερο μέρος της συνειδητής σκέψης πρέπει να καταταχθεί στις ενστικτικές δραστηριότητες, και το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση της φιλοσοφικής σκέψης: πρέπει να αναθεωρήσουμε τις απόψεις μας εδώ, όπως αναθεωρήσαμε τις απόψεις μας σχετικά με την κληρονομικότητα και το «έμφυτο»²¹. Όπως η πράξη της γέννησης δεν παίζει ρόλο στη διαδικασία και στο προχώρημα της κληρονομικότητας, έτσι το να «είσαι συνειδητός» δεν είναι κατά κανένα αποφασιστικό τρόπο το αντίθετο του ενστικτικού – το μεγαλύτερο μέρος της συνειδητής σκέψης ενός φιλοσόφου καθοδηγείται μυστικά και οδηγείται σε καθορισμένα κανάλια από τα ενστικτά του. Πίσω από κάθε λογική και από τη φαινομενική αυτονομία της βρίσκονται αξιολογήσεις ή, με πιο σαφείς όρους, φυσιολογικές απαιτήσεις για τη διατήρηση ενός ορισμένου είδους ζωής. Για παράδειγμα, το ότι το καθορισμένο πρέπει να έχει μεγαλύτερη αξία από το ακαθόριστο, η φαινομενικότητα μικρότερη αξία από την «αλήθεια»: αλλά αξιολογήσεις σαν αυτές, παρά τη ρυθμιστική σπουδαιότητά τους για μας, μπορεί να μην είναι παρά αξιολογήσεις προσκήνιου, ένα ορισμένο είδος *niaiserie* [κουταμάρας], που μπορεί να είναι απαραίτητο ακριβώς για τη διατήρηση όντων σαν εμάς. Με την προϋπόθεση βέβαια πως δεν είναι ο άνθρωπος «το μέτρο των πραγμάτων»²²...

4

Η ψευδότητα μιας κρίσης δεν είναι για μας ένσταση προς μια κρίση σ' αυτό το σημείο ίσως να ηχεί πιο παράξενα η καινούρια μας γλώσσα. Το ερώτημα είναι κατά πόσο προωθεί τη ζωή, διατηρεί τη ζωή, διατηρεί το είδος²³, ίσως ακόμη και εκτρέφει το είδος και η θεμελιώδης τάση μας είναι να ισχυριζόμαστε πως οι πιο ψευδείς κρίσεις (στις οποίες ανήκουν και οι συνθετικές απριόρι κρίσεις²⁴) είναι οι πιο απαραίτητες για μας, πως δίχως να θεωρήσουμε αληθινά τα λογικά αποκυήματα, δίχως να μετρήσουμε την πραγματικότητα αντίθετα προς τον καθαρά επινοημένο κόσμο του μη εξαρτώμενου από όρους και του όμοιου με τον εαυτό του, δίχως μια συνεχή παραποίηση του κόσμου μέσω των αριθμών, η ανθρωπότητα δεν θα μπορούσε να ζήσει – πως η παραίτηση από τις ψευδείς κρίσεις θα ήταν μια παραίτηση από τη ζωή, μια άρνηση της ζωής. Η αναγνώριση της αναλήθειας ως όρου της ζωής: αυτό σημαίνει βέβαια πως αντιστεκόμαστε με επικίνδυνο τρόπο στα συνηθισμένα αισθήματα για τις αξίες: και μια φιλοσοφία που τολμά να το κάνει αυτό, βάζει τον εαυτό της ήδη, μ' αυτή την ενέργεια μόνο, πέρα από το καλό και το κακό.

5

Εκείνο που μας κάνει να βλέπουμε τους φιλοσόφους μισοδύσπιστα, μισοειρωνικά, δεν είναι το ότι ξανά και ξανά διαπιστώνουμε πόσο αθώοι είναι – πόσο συχνά και πόσο εύκολα πέφτουν σε πλάνη και ξεστρατίζουν, κο-

ντολογίς ο παιδαριώδης και παιδιάστικος χαρακτήρας τους – αλλά το ότι δεν είναι αρκετά έντιμοι, ενώ κάνουν δυνατό και ενάρτετο θόρυβο ευθύς μόλις θιχτεί, έστω και από μακριά, το πρόβλημα της φιλαλήθειας. Κάνουν σαν να ανακάλυψαν και να προσέγγισαν τις πραγματικές γνώμες τους μέσω της αυτοεξέλιξης μιας ψυχρής, καθαρής, αδιατάρακτης διαλεκτικής (διαφέροντας από τους μυστικιστές κάθε κατηγορίας, που είναι πιο έντιμοι και πιο ηλίθιοι απ' αυτούς και μιλούν για “έμπνευση”): ενώ αυτό που συμβαίνει κατά βάθος είναι το ότι μια θέση που έχει συλληφθεί πιο πριν, μια ξαφνική ιδέα, μια «έμπνευση», γενικά μια επιθυμία της καρδιάς που έχει κοσινιστεί και έχει γίνει αφηρημένη, υποστηρίζεται απ' αυτούς με αιτίες που αναζητούνται κατόπιν εορτής – είναι όλοι τους δικηγόροι που δεν θέλουν να ονομάζονται έτσι, και κατά το πλείστον πανούργοι υποστηρικτές των προκαταλήψεών τους, τις οποίες βαφτίζουν «αλήθειες» – ευρισκόμενοι πολύ μακριά από το θάρρος της συνείδησης που παραδέχεται αυτό το γεγονός, πολύ μακριά από το καλό γούστο του θάρρους που ανακοινώνει αυτό το γεγονός, είτε για να προειδοποιήσει έναν εχθρό ή έναν φίλο είτε από ευθυμία και προκειμένου να χοροιδέψει τον εαυτό του. Ο εξίσου δύσκαμπτος και ενάρτετος ταρτουφισμός του γερο-Καντ, με τον οποίο μας προσελκύει στα διαλεκτικά κρυφά μονοπάτια που οδηγούν ή, ακριβέστερα, παραπλανούν πηγαίνοντάς μας στην «κατηγορική προσταγή»²⁵ του – το θέαμα αυτό μας κάνει να χαμογελούμε, εμάς που είμαστε κακομαθημένοι και που δεν βρίσκουμε μικρή διασκέδαση στο να παρατηρούμε τα επιδέξια κόλπα των γέρων μοραλιστών και κηρύκων της ηθικής. Για να μη μιλήσω για εκείνες τις αρλούμπες της

μαθηματικής μορφής, με την οποία ο Σπινόζα θωράκισε σαν με σίδηρο και μασκάρεψε τη φιλοσοφία του²⁶ – την «αγάπη για τη δική του σοφία», για να αποδώσω αυτή τη λέξη καθαρά και ξάστερα – έτσι ώστε να προκαλέσει φόβο στην καρδιά κάθε επιτιθέμενου που θα τολμούσε να ρίξει τη ματιά του σ' αυτή την αήττητη παρθένα και Παλλάδα Αθηνά²⁷. – Πόση δειλία και τρωτότητα δείχνει αυτό το μασκάρεμα ενός μοναχικού αρρώστου!

6

Σιγά σιγά μου έγινε σαφές αυτό που ήταν μέχρι τώρα κάθε μεγάλη φιλοσοφία: μια εξομολόγηση εκ μέρους του δημιουργού της και ένα είδος αθέλητων και ασυνειδων απομνημονευμάτων²⁸ επιπλέον, μου έγινε σαφές ότι οι ηθικές (ή μη ηθικές) προθέσεις σε κάθε φιλοσοφία αποτελούσαν πάντα το πραγματικό σπέρμα της ζωής, από το οποίο αναπτυσσόταν ολόκληρο το φυτό. Πράγματι, για να εξηγήσει κανείς πώς σχηματίστηκαν οι πιο απομακρυσμένες μεταφυσικές διαβεβαιώσεις ενός φιλοσόφου είναι πάντα καλό (και συνετό) να αναρωτηθεί πρώτα: σε ποια ηθική αποβλέπει αυτό (αποβλέπει αυτός)? Κατά συνέπεια, δεν πιστεύω πως πατέρας της φιλοσοφίας είναι μια «ενόρμηση για γνώση», αλλά ότι μια άλλη ενόρμηση χρησιμοποίησε εδώ, όπως και αλλού, τη γνώση (και την εσφαλμένη γνώση!) σαν εργαλείο. Όποιος όμως κοιτά τις βασικές ενορμήσεις του ανθρώπου για να δει σε ποιο βαθμό μπορεί να έπαιξαν ακριβώς εδώ το ρόλο τους ως εμπνέοντα πνεύματα (ή δαίμονες και στοιχειά), θα ανακαλύψει ότι όλες έκαναν κάποτε φιλοσοφία – και ότι

η καθεμιά τους θα ευχαριστιόταν υπερβολικά να παρουσίαζε τον εαυτό της σαν έσχατο σκοπό της ύπαρξης και σαν νόμιμο αφέντη όλων των υπόλοιπων ενορμήσεων. Γιατί κάθε ενόρμηση είναι τυραννική: και ως τέτοια προσπαθεί να φιλοσοφεί. – Σίγουρα, στην περίπτωση των σοφών, στην περίπτωση των πραγματικά επιστημονικών ανθρώπων, τα πράγματα μπορεί να είναι διαφορετικά – «καλύτερα», αν θέλετε – ίσως να υπάρχει εδώ κάτι σαν ενόρμηση για γνώση, κάποιος μικρός ανεξάρτητος μηχανισμός ρολογιού, που, όταν κουντιστεί καλά, δουλεύει γενναία από μόνος του, δίχως να παίζει ουσιώδη ρόλο καμιά από τις άλλες ενορμήσεις του σοφού. Τα πραγματικά «ενδιαφέροντα» του σοφού βρίσκονται γενικά σε μία τελείως διαφορετική κατεύθυνση, ίσως στην οικογένειά του ή στο χρήμα ή στην πολιτική είναι μάλιστα σχεδόν αδιάφορο αν η μικρή του μηχανή είναι τοποθετημένη στο δεινά ή στο τάδε μέρος της επιστήμης ή αν ο νεαρός «ελπιδοφόρος» εργάτης γίνει καλός φιλόλογος ή γνώστης των μανιταριών ή χημικός – δεν τον χαρακτηρίζει το αν θα γίνει αυτό ή το άλλο. Αντίθετα, στον φιλόσοφο, δεν υπάρχει τίποτε απρόσωπο και, πάνω απ' όλα, η ηθική του δείχνει με τρόπο αποφασισμένο και αποφασιστικό ποιος είναι – δηλαδή, σε ποια ιεραρχική σειρά βρίσκονται μεταξύ τους οι ενδότεστες ενορμήσεις της φύσης του.

7

Πόσο μοχθηροί μπορούν να είναι οι φιλόσοφοι! Δεν γνωρίζω τίποτε πιο φαρμακερό από το αστείο που επέτρεψε στον εαυτό του να κάνει ο Επίκουρος εναντίον του

Πλάτωνα και των πλατωνικών: τους αποκάλεσε διονυσοκόλακες²⁹. Αυτό σημαίνει στην κυριολεξία και σε πρώτο επίπεδο «κόλακες του Διονύσιου», δηλαδή εξαρτήματα και χαμερπείς κόλακες του τυράννου· επιπρόσθετα όμως, θέλει να πει ότι «όλοι αυτοί είναι ηθοποιοί, δεν έχουν τίποτε γνήσιο» (γιατί διονυσοκόλαξ ήταν μια λαϊκή ονομασία για τον ηθοποιό). Και το δεύτερο νόημα είναι ακριβώς η κακία την οποία εκτόξευσε ο Επίκουρος εναντίον του Πλάτωνα: είχε ενοχληθεί από τον μεγάλο τρόπο του Πλάτωνα και των μαθητών του, από την ικανότητα τους να εμφανίζονται στη σκηνή – ικανότητα την οποία δεν διέθετε ο Επίκουρος! Αυτός, ο γερο-δάσκαλος από τη Σάμο, που καθόταν κρυμμένος στον μικρό του κήπο στην Αθήνα και έγραφε τριακόσια βιβλία – ποιος ξέρει, ίσως από λύσσα και φιλόδοξο φθόνο εναντίον του Πλάτωνα; – Χρειάστηκαν εκατό χρόνια για να ανακαλύψει η Ελλάδα ποιος ήταν αυτός ο κηποθεός Επίκουρος. Το ανακάλυψε άραγε;

8

Σε κάθε φιλοσοφία υπάρχει ένα σημείο όπου η «πεποίθηση» του φιλόσοφου εμφανίζεται στη σκηνή: ή, για να το πω με τη γλώσσα ενός αρχαίου μυστηρίου:

adventavit asinus

pulcher et fortissimus.

[προχώρησε ο γάιδαρος³⁰
όμορφος και ρωμαλέος.]

9

Θέλετε να ζήσετε «σύμφωνα με τη φύση»³¹; Ω εσείς ευγενείς στωικοί, τι απατηλά λόγια! Σκεφτείτε ένα ον όπως είναι η φύση, σπάταλο δίχως μέτρο, αδιάφορο δίχως μέτρο, δίχως σκοπούς ή προθέσεις, δίχως έλεος ή δικαιοσύνη, γόνιμο και κενό και αβέβαιο μαζί, σκεφτείτε την ίδια την αδιαφορία ως δύναμη – πώς θα μπορούσατε να ζήσετε σύμφωνα με μ' αυτή την αδιαφορία; Το να ζεις – αυτό δεν είναι μήπως ακριβώς το να θέλεις να είσαι κάτι άλλο απ' αυτή τη φύση; Το να ζεις δεν είναι αξιολογείς, προτιμάς, είσαι άδικος, είσαι περιορισμένος, θέλεις να είσαι διαφορετικός; Και ακόμη και αν η προσαγωγή σας «να ζούμε σύμφωνα με τη φύση» σημαίνει κατά βάθος το ίδιο όπως το «να ζούμε σύμφωνα με τη ζωή» – πώς μπορείτε να μην το κάνετε αυτό; Γιατί να κάνετε αρχή εκείνο που είστε εσείς οι ίδιοι και πρέπει να είστε; – Στην πραγματικότητα, τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικά: ενώ δείχνετε να αντλείτε, γοητευμένοι, τον κανόνα του νόμου σας από τη φύση, θέλετε κάτι αντίθετο, εσείς παράξενοι ηθοποιοί και αυταπατώμενοι! Η έπαρσή σας θέλει να επιβάλει την ηθική σας, το ιδανικό σας, στη φύση, μάλιστα στη φύση, και να την ενσωματώσει σ' αυτήν απαιτείτε να είναι η φύση φύση «σύμφωνα με τη Στοά»³², και θα θέλατε να κάνετε κάθε ενθάδε ύπαρξη να υπάρχει σύμφωνα με τη δική σας εικόνα – σαν πελώρια και αιώνια εξύμνηση και καθολίκευση του στωικισμού! Παρ' όλη την αγάπη σας για την αλήθεια, έχετε αναγκάσει τον εαυτό σας τόσο πολύ καιρό και με τέτοια επιμονή και υπνωτική ακαμψία να βλέπει τη φύση εσφαλμένα, δηλαδή στωικά, που δεν είστε πια ικανοί να

τη δείτε αλλιώς – και κάποια αβυσσαλέα έπαρση σάς προσβάλλει τελικά με την παρανοϊκή ελπίδα ότι, επειδή ξέρετε πώς να τυραννάτε τον εαυτό σας – ο στωικισμός δεν είναι παρά αυτοτυραννία–, και η φύση μπορεί να τυραννιέται: γιατί, δεν είναι και ο στωικός ένα κομμάτι της φύσης;... Αυτή όμως είναι μια παλιά ατέλειωτη ιστορία: αυτό που συνέβη άλλοτε με τους στωικούς συμβαίνει και σήμερα από τη στιγμή που μια φιλοσοφία αρχίζει να πιστεύει στον εαυτό της. Δημιουργεί πάντα τον κόσμο σύμφωνα με την δική της εικόνα, δεν μπορεί να κάνει αλλιώς η φιλοσοφία είναι αυτή η ίδια η τυραννική ενόρμηση, η πιο πνευματική θέληση για δύναμη, για «δημιουργία του κόσμου», για *causa prima* [πρώτη αιτία].

10

Ο ζήλος και η επιδεξιότητα, θα μπορούσα ακόμη να πω η πανουργία, με την οποία τίθεται σήμερα γενικά στην Ευρώπη³³ το πρόβλημα «του πραγματικού και του φαινομενικού κόσμου», μας κάνει να σκεφτούμε και να ακούσουμε και όποιος ακούει εδώ στο πίσω μέρος μόνο μια «θέληση για αλήθεια» και τίποτε περισσότερο, ασφαλώς δεν διαθέτει τα καλύτερα αφτιά. Σε μεμονωμένες και σπάνιες περιπτώσεις μια τέτοια θέληση για αλήθεια, κάποιο ακραίο και ριφοκίνδυνο θάρρος, μια φιλοδοξία ενός μεταφυσικού να διατηρήσει ένα χαμένο πόστο, μπορεί πράγματι να παίζουν ρόλο και τελικά να προτιμούν μια χούφτα «βεβαιότητας» από ένα ολόκληρο αμάξι φορτωμένο ωραίες δυνατότητες· μπορεί επίσης να υπάρχουν πουριτανοί φανατικοί της συνείδησης που προ-

τιμούν να ξαπλώσουν και να πεθάνουν πάνω σε ένα σίγουρο μηδέν παρά πάνω σε ένα αβέβαιο κάτι. Αυτό όμως είναι μηδενισμός και σημάδι μιας απελπισμένης, θανάσιμα κουρασμένης ψυχής: όσο γενναία κι αν μπορεί να φαίνεται η συμπεριφορά μιας τέτοιας αρετής. Στην περίπτωση όμως πιο ρωμαλέων, πιο ζωντανών στοχαστών, που εξακολουθούν να διψούν για ζωή, τα πράγματα φαίνεται να είναι διαφορετικά: όταν παίρνουν θέση εναντίον της φαινομενικότητας και μιλούν για τη λέξη «προοπτική» σχεδόν με αλαζονική περιφρόνηση, όταν κατατάσσουν την αξιοπιστία του ίδιου τους του σώματος σχεδόν τόσο χαμηλά όσο την αξιοπιστία της οπτικής μαρτυρίας που λέει «η γη στέκεται ακίνητη», και έτσι αφήνουν από τα χέρια τους με φαινομενική ξενοιασιά το πιο σίγουρο κτήμα τους (γιατί σε τι πιστεύει κανείς σήμερα πιο πολύ απ' ό,τι στο ίδιο του το σώμα;) – ποιος ξέρει αν δεν προσπαθούν κατά βάθος να ανακτήσουν κάτι που κάποτε ήταν ακόμη πιο σίγουρο κτήμα, το ένα ή το άλλο κομμάτι από την παλιά ιδιοκτησία της πίστης του παρελθόντος, ίσως την «αθάνατη ψυχή», ίσως τον «παλιό Θεό», κοντολογίς ιδέες με τις οποίες μπορεί κανείς να ζήσει καλύτερα, δηλαδή πιο δυναμικά και χαρούμενα, απ' ό,τι με τις «μοντέρνες ιδέες»; Υπάρχει δυσπιστία εναντίον των μοντέρνων ιδεών σ' αυτή την οπτική, υπάρχει απουσία πίστης σε καθετί που οικοδομήθηκε χθες και σήμερα υπάρχει ίσως επίσης μια μικρή ανία και χλεύη που δεν μπορούν πια να αντέξουν το *bric-à-brac* [μάζεμα] των πιο διαφορετικής καταγωγής εννοιών που φέρνει στην αγορά σήμερα ο λεγόμενος θετικισμός³⁴, μια απέχθεια ενός πιο απαιτητικού γούστου απέναντι στην παζαρίσια πολυχρωμία και κουρελαρία όλων αυτών των φιλοσοφισκων-

της-πραγματικότητας³⁵, στους οποίους τίποτε καινούριο και γνήσιο δεν υπάρχει εκτός απ' αυτή την πολυχρωμία. Μου φαίνεται πως σ' αυτό το πράγμα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι οι σημερινοί σκεπτικιστές αντιρραλιστές και μικροσκοπιακοί ερευνητές της γνώσης έχουν δίκιο: το ένστικτό τους, που τους αποσπά από τη νεότερη πραγματικότητα δεν έχει αναιρεθεί – τι μας νοιάζουν οι οπισθοβατικοί πλάγιοι δρόμοι που αυτοί επιλέγουν! Το ουσιαδές σ' αυτούς δεν είναι ότι θέλουν να πάνε «πίσω», αλλά ότι θέλουν να πάνε μακριά. Λιγάκι δύναμη, πέταγμα, θάρρος, καλλιτεχνική ικανότητα περισσότερο και θα ήθελαν να πάνε πάνω και μακριά – και όχι πίσω!

Μου φαίνεται πως σήμερα γίνεται παντού μια προσπάθεια να αποσπάσουν την προσοχή από την πραγματική επιρροή³⁶ που άσκησε ο Καντ στη γερμανική φιλοσοφία και προπαντός, να αποσιωπήσουν με φρονιμάδα την αξία που έδινε ο ίδιος στον εαυτό του. Ο Καντ ήταν πάνω απ' όλα και πρώτα πρώτα περήφανος για τον πίνακα των κατηγοριών³⁷ του με τον πίνακα αυτόν στα χέρια του έλεγε: «αυτό είναι το δυσκολότερο πράγμα που μπορούσε ποτέ να επιχειρηθεί εκ μέρους της μεταφυσικής». – Ας καταλάβουμε όμως αυτό το «μπορούσε»! Ήταν περήφανος που είχε ανακαλύψει μια καινούρια ιδιότητα στον άνθρωπο, την ιδιότητα των συνθετικών απριόρι κρίσεων. Ας υποθέσουμε ότι εξαπατούσε τον εαυτό του πάνω σ' αυτό: η εξέλιξη όμως και η γρήγορη